

SERLOVO SHVATANJE INSTITUCIONALNE REALNOSTI¹

Apstrakt: Osnovni cilj ovog rada jeste da se prezentuje Serlovo viđenje institucionalne realnosti koje predstavlja važan doprinos savremenoj političkoj filozofiji i društvenoj teoriji. Međutim, uprkos značaju Serlove teorije biće ukazano na dva problema koji u velikoj meri ograničavaju njene domete. Oba problema vezana su za pojam kolektivne intencionalnosti koji za Serla predstavlja kako ključan element za objašnjenje fenomena društvene saradnje, tako i za konstrukciju čitave društvene realnosti. Prva primedba odnosi se na to da Serl insistirajući na kolektivnoj intencionalnosti kao osnovi društvene saradnje previđa element racionalnosti koji čitavu problematiku kooperativnog ponašanja, ali i društvene interakcije, čini znatno složenijim. Drugi problem je u direktnoj vezi sa prvim. Serlu koncepcija kolektivne intencionalnosti ne samo da je onemogućila da uzme u obzir koncepciju racionalne individue, već i individue koja je autonomni moralni delatnik. S obzirom da pojam kolektivne intencionalnosti onemogućava uzimanje u obzir moralne autonomije individua, u Serlovoj teoriji nema mesta razmatranju pravednosti institucija.

Cljučne reči: institucija, društvena realnost, kolektivna intencionalnost, konstitutivna pravila, racionalnost.

Osnovno ontološko pitanje koje motiviše Serlov (J. R. Searle) pokušaj konstrukcije društvene realnosti jeste kako je moguće uklopiti objektivni svet institucija venčanja, vlasništva, vlada ili sudova sa svetom koji se u potpunosti sastoji od fizičkih čestica, svetom, dakle, kakvim ga opisuju prirodne nauke. Njegov prvi zadatak je da pokaže kako se konstruišu društvene institucije, kako bi u sledećem koraku demonstrirao na koji način su i one deo fizičkog sveta. Zadatak bi bio da se pokaže kako se sve to drži zajedno. Tako nešto moralo bi da se pokaže jer je osnovna poruka Serlove teorije upravo da živimo u jednom jedinom svetu. Serl ključno pitanje formuliše na sledeći način:

¹ Rad je nastao u okviru projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, pod nazivom *Regionalni i evropski aspekti integrativnih procesa u Srbiji: civilizacijske pretpostavke, stvarnost i izgledi za budućnost* (br. 149031), koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

Glavno pitanje je kako konstruišemo objektivnu društvenu realnost?²

Drugo pitanje bi moglo da se formuliše na sledeći način: kako su moguće institucionalne činjenice u svetu koji se sastoji samo od sirovih činjenica? Serl je uveo termine institucionalne i sirove činjenice, pozajmljujući ih zapravo od Enskombove (G. E. M. Anscombe), još u ranoj fazi teorije govornih činova kako bi napravio razliku između fizičkog aspekta proizvodjenja određenih zvukova kada se nešto kazuje i značenja koja iz ovih zvukova proizilaze, odnosno činjenja nečeg prilikom kazivanja.

Pravljenje ove razlike je od ogromnog značaja za Serla, jer su institucionalne činjenice zapravo zavisne od ljudskih ugovora i međusobnog sporazumevanja, dok sirove postoje nezavisno od ljudskog mišljenja i stanja svesti. Serlov omiljeni primer jeste da je sirova činjenica to da je novčanica od jednog dolara zapravo parče papira, dok je uistinu čini novčanicom institucionalna činjenica ili kolektivno priznata institucija novca. Drugim rečima, ništa osim ljudskog ugovora ili sporazuma ne čini dati papir novčanicom od jednog dolara.

Ali time se Serl zapravo vraća na prvo pitanje – kako su objektivne činjenice koje su činjenice samo zahvaljujući ljudskom ugovoru ili sporazumevanju moguće u svetu sirovih činjenica? Koje je Serlovo rešenje za oba navedena problema?

Kako bi rešio prvi problem Serl uvodi nekoliko pojmovnih distinkcija. Da bi se razlikovao ontološki od epistemološkog aspekta problema treba praviti jasnu distinkciju subjektivno/objektivno. U epistemološkom smislu, subjektivno i objektivno su predikati sudova. Sudovi su subjektivni ukoliko njihova istinitost ili lažnost zavisi od izvesnih sklonosti ili osećanja. Sa druge strane, u slučaju objektivno istinitih ili lažnih sudova, postoje korespondirajuće objektivne činjenice koje date sudove čine istinitim ili lažnim. Gledano u ontološkom smislu, subjektivno i objektivno su predikati nekih entiteta, što znači da se njima pripisuje neki modus egzistencije. U Serlovom razvrstavanju bol bi bio primer subjektivnog entiteta, dok planine, na primer, imaju ontološki objektivno postojanje zato što je njihov modus egzistencije nezavistan od mentalnih stanja subjekata.

² Searle 1995: xii

Prava svrha svih ovih razlikovanja jeste da se utvrdi koje karakteristike sveta egzistiraju nezavisno od ljudske svesti, a koje svoju egzistenciju zahvaljuju upravo zavisnosti od svesti. Da bi čitavu stvar doveo do kraja Serl predlaže i konačnu pojmovnu distinkciju intrinzičnih karakteristika sveta i onih koje su relativne u odnosu na posmatrača (observer-relative). Jasno je da bi planine ili molekuli postojali i da nisu predstavljeni u ljudskoj svesti.

Distinkcija između intrinzičnih karakteristika sveta i onih koje su zavisne od posmatrača bi se sastojala u sledećem: ako je tačno da je sto ispred mene napravljen od drveta (intrinzična karakteristika), isto je tako tačno i da nešto može da bude sto (ili više tehnički rečeno nešto „važi kao“ sto) jedino ako postoje ljudi koji ga tako posmatraju ili koriste (karakteristika zavisnosti od posmatrača). Suština je da karakteristike koje su zavisne od posmatrača nisu neki objekti koji se pridodaju već postojećoj realnosti, već je njihova uloga da dodaju epistemološki objektivne karakteristike realnosti kada su te karakteristike zapravo zavisne od posmatrača.

U navedenom primeru bi, dakle, bila epistemološki objektivna karakteristika to da je nešto sto, ali ta karakteristika i dalje postoji samo kao zavisna od posmatrača, što znači kao ontološki subjektivna. To bi, dakle, bio Serlov odgovor na prvo pitanje. On podrazumeva da su neke ontološki subjektivne karakteristike zapravo epistemološki objektivne. Nije stvar samo subjektivnog mišljenja da je nešto sto, već i objektivno proverljive činjenice.

Iako predloženo gledište deluje prilično ubedljivo, ostaje ipak pitanje kako nam ono pomaže da objasnimo konstrukciju društvene realnosti. Serlov odgovor je sledeći:

Glavni spoj na mostu koji ide od fizike ka društvu jeste kolektivna intencionalnost, a odlučujući momenat za proizvođenje društvene realnosti jeste nametanje funkcije entitetima koju vrši ta kolektivna intencionalnost, a koja ne bi bila moguća bez samog tog nametanja.³

Uloge kolektivne intencionalnosti i dodeljivanja funkcije za proizvođenje institucionalne realnosti biće kasnije detaljnije ispitani. Ono što je za sada izvesno jeste da su institucionalne činjenice rezultat prethodno opisane operacije. Nešto ima izvesnu funkciju ili

³ Searle 1995: 41.

statusnu funkciju samo ako je kolektivno prepoznato i prihvaćeno kao takvo. Ili Serlovim rečima:

Sve institucionalne činjenice su u ovom smislu ontološki subjektivne, uprkos tome što su uopšteno gledano epistemološki objektivne.⁴

Serl smatra da i najjednostavnija svakodnevna scena kao što je, na primer, plaćanje računa u restoranu povlači za sobom veoma složenu strukturu međuzavisnosti između institucionalnih činjenica. Da bi neko uradio samo navedenu jednostavnu stvar, potrebno je da pre toga prihvati i prizna da se nalazi u jednoj specifičnoj instituciji (restoranu), da određeni ljudi imaju status da reprezentuju tu instituciju, zatim instituciju novca, da zna kako da ga koristi itd. Međutim, koliko god da je ta struktura složena, Serl tvrdi da je za proizvođenje institucionalnih činjenica potrebno samo nekoliko stvari. Ovo je lista tri nužna elementa za proizvođenje institucionalnih činjenica:

1. dodeljivanje funkcije
2. kolektivna intencionalnost
3. konstitutivna pravila

1. Dodeljivanje funkcije. Koristeći već uvedenu terminologiju moglo bi se reći kako se funkcija najbolje može opisati kao karakteristika koja je zavisna od posmatrača. Funkcije tako ne bi bile intrinzična svojstva fizičke strane fenomena, već bi bile spolja nametnute ljudskom intencionalnošću. Moguće je, ipak, dodeliti funkciju nekom već postojećem prirodnom fenomenu. Primer stola je jasan slučaj u kome je jedan objekt napravljen kako bi služio određenoj funkciji. Prvi zaključak bi bio da funkcije nikada nisu intrinzične, već su zavisne od posmatrača. Serl to naziva jakom tezom:

Želeo bih da istaknem jaku tezu po pitanju pojma funkcije: sve funkcije su zavisne od posmatrača... One postoje jedino u zavisnosti od posmatrača ili delatnika koji dodeljuje funkciju.⁵

Serl u tom smislu pravi dalju distinkciju između delatničkih i nedelatničkih funkcija. Reklo bi se da je prirodna funkcija srca da pumpa krv. Iako je pojam funkcije zavisan od posmatrača (jer strogo govoreći, nema funkcija koje su nezavisne od posmatrača), istina je

⁴ Searle 1995: 63.

⁵ Searle 1999: 121.

takođe da neke funkcije postoje u prirodi nezavisno od ljudskih intencija. Ime za ovu vrstu funkcija je nedelatničke funkcije. Ali pored njih postoje takođe i delatničke funkcije. One uključuju ljudsku intencionalnost i ponekad ne mogu da postoje ukoliko ona nije kontinuirana. Nešto može da bude sto sve dok služi određenim svrhama i sve dok je kao takav prepoznat. Među delatničkim funkcijama Serl vidi posebnu podklasu onih čija je uloga da simbolizuju ili reprezentuju. Iako ih on ne zove tako, one mogu biti nazvane simboličkim funkcijama. Ova posebna podklasa delatničkih funkcija je od odlučujućeg značaja za stvaranje institucionalnih činjenica.

2. Kolektivna intencionalnost. Serl pretpostavlja da pored intencionalnosti oblika „Ja nameravam“ postoji i druga vrsta intencionalnosti oblika „Mi nameravamo“, koja ne isključuje prethodnu. Jedan od očiglednih primera bi bio kada više ljudi zajedno guraju kola. Tačno je da svako od njih ima intenciju „Ja nameravam“, ali je isto tako tačno da je namera svakog od njih i oblika „Mi nameravamo“. Ne bi, dakle, bilo pogrešno ukoliko bi se Serlov pojam kolektivne intencionalnosti shvatio kao drugo ime za kooperativno ponašanje. Serl takođe navodi primer dva muzičara koji sasvim slučajno (činjenicom da žive jedan pored drugog) izvode istu melodiju i muzičare koji to čine u okviru orkestra. U prvom slučaju bi se moglo reći da je njihovo izvođenje naprosto sinhronizovano, dok tek u drugom može biti reći o istinskom kooperativnom ponašanju. Serl nadalje smatra da čak i sukobi imaju karakter kolektivne intencionalnosti. Da bi učestvovali u najobičnijoj tuči, ljudi moraju da budu kooperativni u smislu da poštuju njena pravila. Serl zato kaže:

Shvatite kolektivnu intencionalnost u mojoj glavi kao nešto osnovno. Ona je oblika „mi nameravamo“ čak i kad je individualno moja. I ako uspevam u kooperativnom nastojanju sa vama, onda i ono što je u vašoj glavi imaće oblik „mi nameravamo“.⁶

Kad god imate saradnju između ljudi, imate i kolektivnu intencionalnost...na njoj se zasnivaju sve društvene aktivnosti.⁷

Ipak ostaju dve stvari koje bi trebalo da budu razjašnjene. Prvo, u kom smislu je kolektivna intencionalnost shvaćena kao

⁶ Searle 1999: 119.

⁷ Searle 1999: 120.

osnovna, i drugo, zašto „Mi nameravamo“ ne može da bude redukovana na „Ja nameravam“.

Serl smatra da je kolektivna intencionalnost osnovni fenomen u biološkom smislu i da se ona ne može redukovati na nešto drugo. Ona ne može da bude redukovana niti na individualnu intencionalnost, niti na neki hegelovski svetski duh koji bi bio nešto povrh individua. Evidencija u prilog tvrdnje da je kolektivna intencionalnost osnovni biološki fenomen može se naći u činjenici da čak i životinje koje love zajedno imaju neki oblik kooperativnog ponašanja. U svetu životinja postoje, dakle, društvene činjenice. Ovaj pojam je od velike važnosti za Serla i on će za koji trenutak biti preciznije određen.

Serl takođe smatra da treba odbaciti zahtev „metodološkog individualizma“, pošto on redukuje kolektivnu intencionalnost na individualnu. Po Serlu, ako neko nešto radi zajedno sa drugima, onda on to čini na kolektivan način. To što neko radi ne može se na-prosto svesti na prvo lice jednine. Ja nameravam je u tom slučaju samo deo naše zajedničke namere. Serl još dodaje da je konstrukcija sa dve ili više „Ja nameravam“, koji podrazumevaju verovanje da i drugi veruju itd., isuviše komplikovana i da vodi u beskonačni regres. Dakle, moguće je da delatnici u svojim glavama imaju intencionalnost oblika „Mi nameravamo“ čak i u slučaju kada je ona reformulisana u oblik „Ja nameravam“. Ovo „Mi nameravamo“, po Serlu, niti isključuje, niti redukuje „Ja nameravam“.

Treba ipak istaći da Serl mogući prigovor iz perspektive „metodološkog individualizma“ pobija samo u pogledu intencionalnosti. On, naime, ne razmatra racionalnost delatnika i ulogu racionalne individue u kooperativnom ponašanju. Teorija igara koja postupke individua sagledava upravo iz perspektive racionalnosti na igre čiste saradnje gleda samo kao na jednu vrstu igra koja je relativno neproblematična. Međutim, za razliku od igara čiste saradnje pravi izazov jeste da se pokaže na koji način je saradnja uopšte moguća u uslovima koji ne podrazumevaju čistu saradnju, već mešovite motive gde su podsticaji za saradnju i nesaradnju isprepleteni. Uobičajeno je shvatanje da u standardnoj igri dilema zatvorenika igrač postupa iracionalno ako sarađuje uprkos tome što što kolektivno gledano to predstavlja suboptimalan ishod. Pozivanje na neku vrstu kolektivnog identiteta, odnosno na neki entitet kakav Serl ima u vidu, može da posluži kao objašnjenje zašto su ljudi ponekad skloni da

sarađuju u igrama koje nalikuju dilemi zatvorenika. Međutim, postoje i alternativna objašnjenja koja u potpunosti ostaju privržena pretpostavci racionalnosti i duhu „metodološkog individualizma“, a koja kažu da saradnja u igri dilema zatvorenika može da bude racionalna ako se ta igra ponavlja, u suprotnom ili je saradnja nemoguća ili mora da se odustane od pretpostavke racionalnog ponašanja. Serl bi, dakle, morao da ponudi argument koji kooperativno ponašanje objašnjava ne samo u svetlu intencionalnosti, već i u svetlu racionalnosti. U nedostatku takvog argumenta pozivanje na kolektivnu intencionalnosti za objašnjenje fenomena ljudske saradnje može da bude relevantno samo za određenu, relativno neproblematičnu, vrstu interakcija ili da važi u izuzetno specifičnim okolnostima, na primer kada je neka vrsta kolektivnog identiteta toliko jaka da nalaže sve-sno žrtvovanje sopstvenih interesa.

Na kraju, mada ne i najmanje bitno, Serl „društvenom činjenicom“ naziva bilo koju činjenicu koja uključuje dva ili više saradnika koji imaju kolektivnu intencionalnost. Tako bi primeri životinja koje love ili ljudi koji šetaju bili slučajevi u kojima je reč o društvenim činjenicama. Gilbertova (M. Gilbert) je uvela pojam „društvene činjenice“ upravo u tom smislu i Serl ga koristi na isti način s tom razlikom što ga on shvata nešto šire.⁸ Serl smatra da su institucionalne činjenice posebna podklasa društvenih činjenica. Ipak, da bi nešto bilo venčanje ili da bi „važilo kao“ venčanje morala bi da postoji određena institucija. Institucije, kako ih Serl shvata, nisu ništa drugo do sistemi konstitutivnih pravila.

3. Konstitutivna pravila. Serl kaže da su neka pravila konstitutivna zato što delovanje u skladu sa njima konstituiše samu tu delatnost. Verovatno je najbolji primer igra šaha. Evocirajući čuvenu Vitgenštajnovu (L. Wittgenstein) temu, Serl tvrdi kako pravila šaha upravo proizvode samu mogućnost igranja te igre. Po Serlu, dakle, neka pravila su konstitutivna za igru šah, u smislu da je igranje šaha delom konstituisano upravo na taj način što se slede pravila.

Suprotno konstitutivnim pravilima, regulativna pravila samo regulišu neku već postojeću aktivnost. Pravilo poput toga da se vozi desnom stranom puta bilo bi te vrste. Karakteristika regulativnih pravila je da aktivnosti koje ona regulišu postoje nezavisno od samih pravila.

⁸ Gilbert 1996: 271.

Kao što je već prethodno istaknuto, sirova je činjenica da je neka novčanica parče papira koje ima određenu fizičku strukturu. Iako ova fizička struktura može da postoji nezavisno od ljudske svesti, ono što ne može da postoji nezavisno od ljudske svesti jeste institucija novca. Institucionalne činjenice pretpostavljaju postojanje određenih ljudskih institucija bez kojih ne bi mogle da postoje. A institucije, treba ponoviti još jednom, nisu ništa drugo do sistemi konstitutivnih pravila.

Bilo da se gledaju pojedinačno ili kao sistem, konstitutivna pravila imaju oblik „X važi kao Y“ ili „X važi kao Y u kontekstu C“. Ova formula je naročito značaja za objašnjenje kompleksne strukture ljudskih institucija, o čemu će biti više reči kasnije.

Pre nego što bude pokazano na koji način se kombinovanjem ova tri elementa stvara institucionalna realnost, moglo bi već da se zaključi kako upravo sistemi pravila čine mogućim institucionalne činjenice. Tako je, na primer, u igri šaha mogućnost da neko pobedi stvorena mogućnošću primene specifičnog pravila matiranja.

Ono što Serl naziva „jednostavnim modelom konstrukcije institucionalne realnosti“ jeste neka vrsta mešavine tri prethodno analizirana elementa. Evo kako se čitava priča završava. Prvi korak je povezivanje dodeljivanja funkcije sa kolektivnom intencionalnošću. Serl pretpostavlja da je upravo kolektivna intencionalnost ta koja stvara delatničke funkcije. Ovaj korak kolektivnog nametanja funkcije, kada funkcija može da postoji samo zahvaljujući kolektivnom sporazumu ili prihvatanju, jeste ključna tačka za konstrukciju institucionalnih činjenica. Rečeno Serlovim omiljenim primerom, ljudi mogu da podignu bedem oko svoje teritorije koji ima puku fizičku funkciju zaštite. On bi takođe bio podignut zahvaljujući njihovom kooperativnom naporu. Ključni preokret u čitavoj priči bi bio taj da nakon određenog vremena ostane samo linija na mestu na kome je nekad bio bedem. Ako ljudi i dalje nastave da prepoznaju tu liniju na takav način da ona označava njihovu teritoriju, ona onda postaje čisto simbolička granica koja postoji samo zahvaljujući kolektivnoj intencionalnosti. Njena funkcija je simbolička zato što fizički element više nije bitan. Linija koja se sastoji od kamenja sada predstavlja nešto sasvim drugačije od njene fizičke strukture, ona sada predstavlja granicu. Preciznije rečeno, ona „važi kao“ granica. To samo znači da je su za potpunu konstrukciju institucionalne realnosti

neophodna i konstitutivna pravila. Serl smatra da početna tačka svih institucionalnih formi koja ima strukturu „X važi kao Y u C“ ujedno označava prepoznavanje, prihvatanje i priznanje nekog novog statusa koji nije moguć samo na osnovu čisto fizičke strukture:⁹

Ključni element u prelasku sa kolektivnog nametanja funkcije na stvaranje institucionalnih činjenica jeste nametanje kolektivno prepoznatog *statusa* kome se pridodaje funkcija.¹⁰

U Serlovoj terminologiji, ime za ovu posebnu kategoriju delatničkih funkcija jeste statusna funkcija. U pomenutom primeru, granica bi trebalo da funkcioniše isto kao i bedem, ali ona to čini upravo zahvaljujući kolektivnom prepoznavanju ili prihvatanju toga da linija ima neki novi status (znak granične linije, na primer). Na taj način kolektivno nametanje funkcije proizvodi novu činjenicu koja je institucionalna – objektivnu činjenicu koja je stvorena samo ljudskim dogovorom i sporazumevanjem.

Međutim, da bi se razumela kompleksna struktura institucionalne realnosti treba istaći da Serl smatra kako pojedine institucionalne činjenice zapravo zavise od šireg sistema konstitutivnih pravila. Fotion (N. Fotion) ovu karakteristiku opisuje na sledeći način:

„Serl insistira na tome da institucionalne činjenice ne mogu da postoje izolovano. Pošto su institucionalne činjenice po definiciji deo bar jedne institucije i pošto se institucije obrazuju samo kada postoji sistem konstitutivnih pravila, individualne institucionalne činjenice mogu da se razumeju i pripišu samo unutar sistema.“¹¹

Ono što karakteriše logičku strukturu kompleksnih društava i institucionalnih činjenica unutar njih jesu sledeće dve stvari:

⁹ Serl iznosi i nešto jaču, ali ujedno i problematičniju tvrdnju da ta karakteristika razlikuje ljude od drugih životinja. On naime kaže da iako životinje mogu da koriste različite objekte kao sredstva (pripisivanje funkcije) i imaju kooperativne forme ponašanja (kolektivna intencionalnost), samo ljudi imaju institucije i institucionalne činjenice: „istinski radikalna prekid sa ostalim oblicima života nastaje kada ljudi, uz pomoć kolektivne intencionalnosti, nameću funkciju fenomenima tamo gde funkciju nije moguće ostvariti samo fizičkim ili hemijskim putem, već gde ona zahteva kontinuiranu saradnju ljudi i to u specifičnim oblicima prepoznavanja, prihvatanja i priznanja nekog novog *statusa* kome je *funkcija* pripisana. Ovo je početna tačka svih institucionalnih formi ljudske kulture i ona uvek mora da ima strukturu X važi kao Y u C... “. Navedeno prema: Searle 1995: 40.

¹⁰ Searle 1995: 41.

¹¹ Fotion 2000: 202.

1. struktura „X važi kao Y u C“ može da bude ponovljena
2. povezivanje ovih ponovljivih struktura može da formira sistem

Da struktura „X važi kao Y u C“ može da bude ponovljena znači da statusna funkcija može da bude nametnuta nekom entitetu koji već ima statusnu funkciju. U ovim slučajevima X termin na višem nivou može da bude Y termin sa ranijeg nivoa. Serlov primer je da samo državljanin određene zemlje kao X može da bude predsednik te zemlje kao Y. Međutim, kako bi neko bio građanin on najpre mora da ima određeni Y status na nekom ranijem nivou.

Dalja je karakteristika strukture ponovljivih statusnih funkcija to da su one u konstantnoj međusobnoj interakciji čak i tokom različitih vremenskih perioda. Ove međuzavisnosti mogu hijerarhijski da formiraju određenu strukturu. Institucija venčanja bi se, na primer, sastojala od sledeće kompleksne hijerarhijske strukture: proizvođenje određenih zvukova važi kao iskazivanje rečenice, iskazivanje određene vrste rečenice u specifičnim okolnostima važi kao davanje obećanja, davanje obećanja u određenim uslovima važi kao ulazak u neku obavezu, ulazak u izvesnu vrstu obaveze važi kao venčanje. Tako bi venčanje bilo završni korak u lancu međusobno povezanih institucionalnih činjenica.

Uprkos tome što je Serl ponudio prilično razvijenu teoriju institucionalne realnosti, očigledno je da u njegovoj teoriji nema mesta za pravdu. Da bi se videlo u kojoj meri to ograničava pogled na proceduru konstrukcije institucionalne realnosti ukratko će biti napravljeno poređenje sa kantovskom verzijom konstruktivizma kakvu Rols (J. Rawls) ima u vidu u okviru svoje teorije. Dok je za Serla kolektivna intencionalnost dovoljna za kooperativno ponašanje, dotle je za Rolsa društvena saradnja moguća jedino između individua koje su slobodne i jednake moralne ličnosti. Po Rolsu, mogućnost društvene saradnje zasnovana je na koncepciji slobodnih i jednakih individua koje su sposobne da delaju na racionalan i razlošan način. To je i razlog zašto nije svejedno da li su rezultat konstrukcije samo institucije i institucionalna realnost ili pravedne institucije i osnovna struktura društva. Čini se da Serl, striktno se držeći pozicije kolektivne intencionalnosti, nije u mogućnosti da na zadovoljavajući način formuliše koncepciju pravednih institucija i pravednog društva uopšte. Sasvim je u skladu sa Serlovom teorijom da su

nepravedne institucije ili nepravedan društveni poredak kolektivno prihvaćeni. Ako su, naime, kroz institucionalnu realnost neke moći i obaveze stvorene i individua prepoznaje te obaveze, ali ne i kao „samonametnute“, već kolektivno nametnute, onda nema više govora o njenoj autonomiji. Zato je kod Rolsa koncepcija individue direktno povezana sa principima pravde koji se primenjuju na osnovnu strukturu društva, odnosno shemu glavnih institucija. Ono što je od naročite važnosti za Rolsa to je kantovska koncepcija individue kao racionalnog i autonomnog delatnika. Rols je tim povodom u *Teoriji pravde* rekao sledeće:

Verujem da je Kant smatrao kako individua postupa autonomno onda kada sama bira principe delovanja i to kao najadekvatniji mogući izraz svoje prirode kao slobodnog i jednakog racionalnog bića. Principi po kojima postupa nisu usvojeni zbog društvenog položaja ili prirodno dati, ili dati samo u određenoj vrsti društva u kojoj ona živi ili određene stvari koje ona prosto želi. Postupati u skladu s takvim principima značilo bi postupati heteronomno.¹²

U Rolsovoj verziji kantijanizma, individue kao racionalni i razložni delatnici trebalo bi da kroz proceduru konstrukcije ili kroz međusobni sporazum iznađu prve principe pravde. Njegov cilj je zapravo da poveže određenu koncepciju individue sa prvim principima pravde uz pomoć procedure konstrukcije. Drugim rečima, ono što je eksplicitno kantovsko u Rolsovom pristupu jeste pokušaj da se spoje sadržaj pravde i određena koncepcija individue i to na takav način da individua bude shvaćena kao slobodna i jednaka, razložna i racionalna, i iz tih razloga kao sposobna za društvenu saradnju.

Ono što je sa druge strane krajnje rolsovski ili osobenost „pravde kao pravičnosti“ jeste da su svi navedeni elementi – slobode i jednakosti, individue i društvene saradnje, kombinovani u jedno jedinstveno gledište uz pomoć tri teorijska modela. Tri osnovna modela „pravde kao pravičnosti“ jesu:

1. moralna individua
2. prvobitna pozicija
3. dobro uređeno društvo

¹² Rawls 1971

Osnovna svrha modela dobro uređenog društva i moralne individue jeste da se izdvoje suštinske Kantove ideje osoba kao moralnih individua i njihovog odnosa sa društvenom zajednicom kao slobodnih i jednakih građana. Uloga modela prvobitne pozicije jeste da se spoje modeli individue i dobro uređenog društva uz pomoć principa pravde koji određuju odnose između individua u datom društvu. Radi se zapravo o tome koje bi principe građani jednog dobro uređenog društva, posmatrani kao moralne individue, izabrali kao prve principe za svoje društvo. Ako bi rezultat ovakve jedne procedure bio sporazum po pitanju određenih principa pravde, onda bi bio ispunjen osnovni cilj kantovskog konstruktivizma – da se principi pravde povežu sa određenom koncepcijom individue.

Međutim, i dalje ostaje nedovoljno jasno šta znači da je koncepcija moralne individue, kao razložne i racionalne, osnova čitave konstrukcije. Rols tvrdi da razložno u isto vreme pretpostavlja i nadilazi racionalno. Ono pretpostavlja racionalno zato što bez koncepcije nekog dobra koje pokreće delatnike kooperativno ponašanje nema nikakvog smisla i nema mesta za pravednost. S druge strane, razložno nadilazi racionalno zato što bi principi trebalo da ograniče konačne svrhe svake od individua. Jedinstvo praktičnog uma za kojim je Kant tragao u Rolsovoj verziji je objašnjeno kao razložno koje apsolutno ograničava i nadilazi ono racionalno. To znači da principi pravde koji su dogovoreni u prvobitnoj poziciji prethode, ukoliko se radi o dobro uređenom društvu, pojedinačnim koncepcijama dobara. Nema te utilitarističke formule korisnosti koja bi prethodila principima pravde. Ova kantovska karakteristika je na najbolji način objašnjena isticanjem primata pravednog u odnosu na dobro:

Evo ilustracije jedne od karakteristika jedinstva onog razložnog: Razložno i Racionalno su ujedinjeni unutar sheme praktičnog uma koja ustanovljava striktni prioritet Razložnog uz poštovanje Racionalnog. Ovaj prioritet pravednog nad dobrom jeste karakteristika kantovskog konstruktivizma.¹³

Osnovni cilj u ovom radu bio je da se prezentuje Serlovo viđenje institucionalne realnosti koje predstavlja važan doprinos savremenoj političkoj filozofiji i društvenoj teoriji. Međutim, uprkos značaju Serlove teorije ukazano je na dva problema koji u velikoj

¹³ Rawls 1999: 319.

meri ograničavaju njene domete. Oba problema vezana su za pojam kolektivne intencionalnosti koji za Serla predstavlja kako ključan element za objašnjenje fenomena društvene saradnje, tako i za konstrukciju čitave društvene realnosti. Prva primedba odnosila se na to da Serl insistirajući na kolektivnoj intencionalnosti kao osnovi društvene saradnje previđa element racionalnosti koji čitavu problematiku kooperativnog ponašanja, ali i društvene interakcije čini znatno složenijim. Otud se suština prvog prigovora Serlovoj teoriji svodi na to da ona eventualno može da ima primenu na vrlo ograničeni oblik društvene interakcije, a ne na globalno objašnjenje društvene saradnje ili realnosti kako bi to Serl želeo. Drugi problem je u direktnoj vezi sa prvim. Serlu koncepcija kolektivne intencionalnosti ne samo da je onemogućila da uzme u obzir koncepciju racionalne individe, već i individue koja je autonomni moralni delatnik. S obzirom da pojam kolektivne intencionalnosti onemogućava uzimanje u obzir moralne autonomije individua, u Serlovoj teoriji nema mesta razmatranju pravednosti institucija. Rolsova verzija kantovskog konstruktivizma u tom pogledu predstavlja važnu alternativu Serlovoj konstrukciji društvene realnosti.

Literatura

- Fotion, Nick (2000), *John Searle*, Teddington: Acumen
- Gilbert, Margaret (1996), *Living Together: Rationality, Sociality and Obligation*, London: Rowman & Littlefield
- Rawls, John (1971), *A Theory of Justice*, Cambridge: Harvard University Press
- Rawls, John (1999), *Collected Papers*, Cambridge: Harvard University Press
- Searle, John R. (1995), *The Construction of Social Reality*, New York: The Free Press
- Searle, John R. (1999), *Mind, Language and Society*, London: Weidenfeld & Nicolson

SEARLE'S CONCEPTION OF INSTITUTIONAL REALITY

Summary

This paper aims to present Searle's conception of institutional reality as an important contribution to contemporary political philosophy and social theory. Its importance notwithstanding, the two objections will be raised concerning the central notion of collective intentionality. Searle thinks of this notion as crucial for explaining human cooperation and social reality. The first objection is that Searle missed to take into account the rationality assumption in his explanation of cooperation and human interaction. The second objection is related to the previous one. Additionally, Searle missed to investigate the role of autonomous moral agent in the procedure of constructing social reality. Given this shortcoming, there is no possibility for addressing the question of justice within Searle's theory of institutional reality.

Key words: institution, social reality, collective intentionality, constitutive rules, rationality